

5.4 Зміст, види та форми дослідницької діяльності керівників закладів загальної середньої освіти

В умовах стрімких перетворень, що відбуваються сьогодні в Україні, орієнтації економіки, освіти і науки на цінності світової спільноти, управління закладами загальної середньої освіти стає все складним і неоднозначним. Перед керівниками закладів освіти все частіше постають проблеми оптимальне розв'язання яких потребує володіння методологією й методами психолого-педагогічних та соціальних досліджень.

Не дивлячись на те, що проблеми педагогічної практики вивчаються з позицій багатьох наук, саме керівникові належить провідна роль у розв'язанні актуальних шкільних проблем, йому доводиться інтегрувати й використовувати різноманітну інформацію з метою виявлення реальних причин процесів і явищ шкільного життя, забезпечення системності управлінських впливів з урахуванням конкретних, часом унікальних управлінських ситуацій. Це, у свою чергу, потребує володіння керівниками дослідницькою діяльністю. Саме дослідницька діяльність забезпечує керівникам можливість пізнавати, прогнозувати й змінювати дійсність, формує вміння вирішувати нові завдання, сприяє створенню оптимальних умов для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Тому одним з найважливіших завдань підготовки керівників закладів загальної середньої освіти має стати формування дослідницьких умінь.

Аналіз наукової літератури свідчить проте, що до 1991 р. наукові проблеми керівниками шкіл практично не вирішувались через відсутність у змісті їх діяльності науково-дослідницької функції. Наукові дослідження на базі окремих шкіл здійснювали, як правило, вчені науково-дослідних інститутів, аспіранти та здобувачі.

Політичні зміни, що відбулись в Україні у 90-ті роки зумовили виникнення ряду протиріч. Жорстко централізована система, яка в старих умовах забезпечувала стабільне функціонування освіти, виявилась неспроможною

управляти її розвитком у нових умовах, коли постало питання конкурентоздатності шкіл, знаходження ними власного обличчя, визначення місії тощо.

Проблеми невідповідності між завданнями, які висуває школі суспільство та характером внутрішньошкільного управління першими викрили російські вчені Ю. Конаржевський, К. Нефедова, П. Третьяков і Т. Шамова, вказавши на те, що «неможливо перебудувати соціально-педагогічну систему, залишаючи процес управління нею на архаїчному рівні застарілого керівництва і контролю, спираючись на стереотип мислення, яке сформувалося багато десятиліть тому» [295, с.34].

Таким чином, радикальні політичні зміни, рух суспільства до ринкової економіки та демократичного устрою, суттєво змінили цілі, зміст і функції школи та зумовили необхідність змінити роль керівника педагогічного колективу у перебудові навчально-виховного процесу. Вперше, постала потреба навчити його управляти розвитком школи, формувати новий зміст освіти, розробляти та впроваджувати нові освітні технології.

Наступне десятиріччя характеризується стрімким поширенням інновацій, створенням нових типів закладів освіти – ліцеїв, гімназій, шкіл-лабораторій, профільних та авторських шкіл, а також експериментальних майданчиків республіканського, обласного, міського та районного значення. Концепції розвитку цих шкіл, що вже містили певні елементи дослідницької роботи, керівникам довелося захищати на засіданнях експертних рад при МОН України, обласних, міських, та районних управліннях (відділах) державних адміністрацій [297].

Посилила рух керівників до дослідницької діяльності й система ліцензування та атестації навчальних закладів, яка потребувала від керівників наукового проектування діяльності закладів, створення моніторингових та психологічних служб тощо.

Прагнення забезпечити відповідність української шкільної освіти європейській, зосередили увагу керівників на питаннях освітнього, шкільного,

інноваційного менеджменту та менеджменту інновацій. Адже в умовах ринкових відносин змінюються й функції керівника загальноосвітнього навчального закладу, від прямих управлінських вони переходять у менеджерські. В наукових працях Л. Даниленко [298], Г. Єльнікової [299], Н. Коломінського [303], В. Маслова [305] та інших учених науково обґрунтовано, що управління сучасним загальноосвітнім навчальним закладом потребує спеціальної підготовки керівників у сфері менеджменту. Тільки така підготовка забезпечує необхідний рівень професійної компетентності керівника – сучасного менеджера освіти [312].

Ефективність управління системою освіти та її складовими залежить від використання ідей, теорій, наукових підходів, результатів сучасних досліджень у даній галузі вченими і практичними працівниками, а також досягнень суміжних наук. В. Маслов розглядає «управління» з позицій системного підходу, як «цілеспрямовану систему забезпечення стійкого існування й розвитку іншої конкретної системи (об'єкта, процесу), закономірностей, принципів, змісту, структури, специфіки суб'єктно-об'єктних взаємодій, форм і методів, що властиві конкретній системі, яка управляється» [308, с.65].

Підтримуючи думку В. Маслова щодо ефективності управління системою освіти, ми вважаємо, що оскільки розвиток школи – це процес використання новацій та інновацій як механізмів руху школи і забезпечення такої якості освіти, яка закладена в концепцію розвитку навчального закладу, то пошук, експеримент, розробка і впровадження інновацій повинні стати стилем роботи керівника і педагогічного колективу, адже саме дослідницький стиль діяльності забезпечує постійний розвиток закладу. Тому відчуваючи безпосередню відповідальність за результати навчально-виховного процесу, керівник буде активно досліджувати його хід і на основі результатів досліджень розробляти управлінські рішення та організовувати їх виконання. Вважаємо, що прийняття будь-якого управлінського рішення повинна передувати дослідницька діяльність керівників, аби виключити саму можливість низької його ефективності.

Проте не дивлячись на велику кількість нових видів і форм роботи керівника загальноосвітнього навчального закладу, які потребують саме дослідницького підходу, його підготовка до такої діяльності досі не здійснюється. Не обґрунтовано зміст дослідницької діяльності, її напрями, структуру, не визначено склад дослідницьких умінь керівників тощо. Прагнення окремих керівників шкіл самостійно оволодіти методологією та методами наукових досліджень рідко виявляється успішним хоча потребує надзвичайно тривалої й напруженої роботи: по-перше, тому що дослідницька діяльність є дуже складним видом діяльності; по-друге, бракує наукової літератури, спрямованої саме на допомогу директору школи. Нам відомі лише методичний посібник «Експеримент в школе: организация и управление» під ред. М. Поташника [324], в якому розглядається технологія і організація експериментальної роботи у школі та посібники В. Безрукової і І. Чечель, які у популярній формі знайомлять педагогів і керівників з організацією дослідницької роботи в навчальному закладі, розглядають окремі технології та способи дослідницької діяльності [291], [322].

Аналізуючи зміст і форми дослідницької роботи керівників шкіл необхідно визначити й порівняти поняття «наука», «дослідницька діяльність», «дослідницька діяльність керівників». Визначення поняття «дослідницька діяльність керівників загальноосвітніх навчальних закладів» у словниках і науково-методичній літературі не знаходимо.

Удосконалення наукових досліджень, підвищення їх якості та ефективності, безпосередньо залежать від ступеня розробленості і раціонального застосування дослідницьких методів. Вчені О. Пискунов і Г. Воробйов [309] запропонували під час планування й організації дослідницького процесу розрізняти декілька відносно самостійних і разом з тим пов'язаних між собою пізнавальних процедур:

- мотивацію вибору теми дослідження;
- формулювання проблемних аспектів теми;

- виокремлення в об'єкті наукового пізнання чітко окресленого кола явищ, які складають предмет дослідження;

- побудову однієї чи декількох робочих гіпотез (пояснювальних чи прогностичних), що розкривають механіку функціонування явища чи таких, що передбачають перспективи його розвитку;

- постановку дослідницьких завдань, що наперед визначають розстановку сил, засобів, розрахунок часу, тобто всю організацію етапу активного пошуку;

- вибір методів дослідження і перетворення їх потім в конкретні дослідницькі методики, адекватні дослідницьким завданням.

Ряд наступних етапів дослідницького процесу, на думку вчених, пов'язаний з реалізацією наукового задуму, а завершальний етап спрямовується на досягнення однієї мети, з чотирьох можливих, а саме:

- 1) безпосереднє впровадження наукового результату в практику роботи шкіл;

- 2) удосконалення певної наукової теорії, що знаходиться в ієрархічному підпорядкуванні до теорії, що розробляється як часткова;

- 3) постановку більш складної проблеми, яка передбачає включення в предмет дослідження додаткових характеристик об'єкта, що вивчається;

- 4) у випадку отримання негативних результатів, спростування, здавалося б, достовірних істин чи правдоподібних гіпотез і, відповідно, суттєвого, а можливо, й кардинального перегляду усталеної системи поглядів на процес, що вивчається – висунення передбачень існування таких закономірностей, які раніше в науці не розглядалися. Негативні результати можуть бути за своєю науковою значимістю особливо суттєвими, якщо ведуть до перегляду застарілих уявлень. Але це можливо лише тоді, коли гіпотези мають конструктивний характер, а процес дослідження організовано і проведено з необхідною коректністю [309].

Будь-яке дослідження в педагогіці повинно завершуватися одним з вищеназваних результатів. Необхідною (хоча і недостатньою) умовою «чистоти» дослідницького процесу є умова безумовного дотримання всіх пізнавальних

процедур, які складають етапи наукового пошуку. Дефекти дослідницького процесу, що накопичуються від його початку і до завершення, обмежують пошуки наукового працівника, залишають його на поверхні явища, де неможливо визначити сутність, пізнати закони його функціонування і розвитку [309].

Узагальнюючи вищезазначене, можна вважати, що наукове дослідження – це вища форма організації пізнавальної діяльності, комплексне вирішення теоретичної чи прикладної проблеми, яке включає теоретичний аналіз варіантів вирішення проблеми, висунення гіпотез, практичне розв’язання проблеми за допомогою відповідних методів та оформлення отриманих результатів.

Основними ознаками наукового дослідження є:

1. Новизна питання, яке вивчається, та новизна отриманих у результаті дослідження висновків, або виявлення з вивченого раніше питання нових даних, що дає можливість його нового трактування.

2. Доказовість висновків та запропонованих дослідником положень.

Відсутність однієї з вищезазначених ознак робить неможливим віднесення дослідження до наукового.

Метою наукового дослідження є визначення певного об’єкту, всебічне й достовірне вивчення його структури, характеристик, зв’язків на підставі розроблених в науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів та впровадження їх у виробництво з подальшим ефектом [292].

Щодо критеріїв ефективності наукового дослідження, то ми підтримуємо думку В. Журавльова, та інших вчених, які вважають, що «Головними критеріями ефективності науково-педагогічного дослідження є отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань які сприяють удосконаленню процесу виховання, навчання й розвитку дітей, дають змогу конкретно та якісно вирішувати конкретні навчально-виховні завдання» [303, с.69].

Якщо у минулому поняття «дослідження» було пов'язане лише зі спеціальною науковою діяльністю, то у теперішній час багато видів професійної діяльності також вимагають наукового підходу, і тому дослідження стають невід'ємною складовою практичної діяльності людини. Дослідження дозволяють виявити причини, що заважають розвитку, знайти необхідні резерви та визначити шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми. У сучасному менеджменті дослідження є головним чинником підвищення ефективності управління.

Як вид діяльності, дослідження, має ширший зміст, аніж, наприклад, аналіз чи програмування. Воно охоплює такі види діяльності, як спостереження, проведення експерименту, оцінку явища, аналіз, формування системи показників, проведення прогнозованих розрахунків та багато іншого [314].

У зв'язку з цим, важливе значення для нашого дослідження має запропонована Л. Калініною модель «керівника-дослідника», в основу моделювання якої, вчена поклала ідею превалюючого тяжіння до дослідно-експериментальної роботи. Керівник-дослідник, на її думку, повинен володіти специфічними знаннями та вміннями, реалізація яких забезпечує успішну дослідно-експериментальну роботу педагогічного та учнівського колективів. Він повинен знати сучасну стратегію оновлення освіти: суть теорії соціального управління, державного управління, внутрішньошкільного управління; філософію освіти та інші теорії суміжних наук; концептуальні засади висвітлення управлінського процесу (наукові підходи до педагогічних процесів та шляхи їх реалізації), технології управління педагогічними процесами (як вітчизняні, так і зарубіжні); методологічну основу експерименту; наукове тлумачення дефініції «педагогічний експеримент»; методи дослідно-експериментальної роботи, етапи підготовки (діагностичний, прогностичний) і проведення експериментальної роботи, шляхи та засоби дослідно-експериментальної діяльності вчителів.

Директор-дослідник повинен уміти організувати і проводити дослідно-експериментальну роботу, а саме: виявляти психолого-педагогічні та

обґрунтовувати управлінські проблеми і теми експерименту, виявляти чи самостійно висувати новаторські, інноваційні педагогічні ідеї, розробляти методики, управлінські й педагогічні технології, володіти методами дослідження, вміти поставити мету і розробляти завдання дослідження, розробляти і формулювати гіпотезу експерименту, розробляти моделі загальноосвітніх навчальних закладів, педагогічного процесу, технологій навчання, виховання та розвитку учнів, управлінської і педагогічної діяльності, організаційних структур, системи управління освітнім закладом тощо, створювати умови для реалізації програми експерименту. Разом з тим йому необхідно створити відповідну матеріально-технічну базу, здійснювати фінансове забезпечення, розподіл управлінських функцій; організацію спеціальної підготовки управлінських кадрів; залучення наукових працівників для науково-методичного забезпечення експериментальної роботи; створення системи матеріального і морального стимулювання вчителів-дослідників; мобілізувати зусилля членів адміністративно-управлінської ланки, вчителів, наукових консультантів для розробки програми й методики дослідження, концепції, статуту закладу освіти, альтернативних навчальних планів, програм курсів, спецкурсів, факультативів з основ наук; педагогічних технологій та їх практичну апробацію; виявляти труднощі педагогів, суперечності, які треба розв'язати за допомогою введення змін і нововведень у діяльність педагогічного колективу. Важливо для директора-дослідника вміти оформляти результати експериментальної роботи, фіксувати поточні результати в ході перевірки гіпотези, проводити підсумкові зрізи, порівнювати здобуті результати із прогнозуючими, оформляти та описувати хід і результати експерименту; аналізувати стан об'єкту дослідження, поточних результатів у ході перевірки гіпотези; розробляти шляхи впровадження програми та методики експериментальної роботи в практику роботи інших закладів освіти; прогнозувати позитивні результати експерименту, вміти компенсувати негативні наслідки експерименту. Необхідно також вміти формулювати методичні рекомендації, писати статті в журнали, тези; розробляти рекомендації щодо

використання теоретичних і практичних результатів дослідження; впроваджувати їх в практичну діяльність; поширювати нові методики, технології навчання, виховання та управління, концепції педагогічних колективів інших шкіл району, міста, країни тощо[316].

Як бачимо у запропонованій Л. Калініною моделі, дослідницька діяльність керівника школи є дуже складним та високоінтелектуальним видом праці, який потребує ґрунтовної методологічної і методичної підготовки. Разом з тим, на нашу думку, ця модель потребує певного уточнення. Ми вважаємо, що необхідність володіння керівником дослідницькими знаннями та вміннями, зумовлена, в першу чергу, потребою в об'єктивній управлінській інформації. По-друге, дослідницька діяльність керівника школи є лише засобом вирішення конкретних шкільних проблем, допомагає отримати інформацію, цілеспрямовано її аналізувати, об'єктивно оцінювати і приймати обґрунтовані рішення про стан навчально-виховного процесу та його подальший розвиток.

Тому, поділяючи точки зору Л. Калініної, а також В. Зверєвої ми вважаємо, що керівник, який здійснює дослідницьку діяльність, повинен вміти визначати об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження у відповідності до гіпотетичних передбачень розв'язання управлінської проблеми, здійснювати вибір необхідних для досягнення мети методів дослідження, прогнозувати та відслідковувати результати дослідження, розробляти програму і здійснювати у відповідності до неї констатуючий і формуючий експерименти, проводити збір необхідної в ході дослідження педагогічної інформації та на основі її аналізу робити проміжкові й підсумкові висновки, корегувати хід дослідження, систематизувати його результати та давати їм наукову й практичну оцінку [302], [301].

Узагальнюючи вищезазначене, дослідницьку діяльність керівника загальноосвітнього навчального закладу ми будемо розуміти, як цілеспрямований вид діяльності, зміст якої полягає у отриманні об'єктивної, науково обґрунтованої, достовірної інформації для створення умов і застосування ефективних способів вирішення управлінських, педагогічних та

інших проблем, що виникають у процесі функціонування й розвитку закладу освіти.

Одним з перших в Україні, хто усвідомив важливу роль дослідницької діяльності в управлінні школою та підвищенні якості навчання й виховання школярів був вчений і керівник-практик В. Сухомлинський. Надаючи великої уваги особистому прикладу керівника школи як дослідника, звертаючись до молодих колег керівників він радив: «Якщо ви хочете духом творчого пошуку збагатити життя колективу, будьте самі шукачем і дослідником» [319, с.103]. Предметом наукового дослідження керівника, на його переконання, має бути особистість вчителя-вихователя у всій її складності і багатогранності, що в остаточному визначає секрети його педагогічної майстерності. «Вивчаючи глибоко особисте, індивідуальне, я думаю над тим, як моральні і педагогічні ідеї відбиваються у світі людини, як учитель стає майстром педагогічного процесу» [319, с.105].

Слід відзначити важливу роль щодо нашого дослідження наукових праць Т. Шамової, яка першою визначила управлінську діяльність як діяльність, що має дослідницький характер, вказавши на необхідність розглядати її з цього боку. «Подібність між ними, зазначає вчена, полягає і в методологічній основі, і у логіці здійснення, і в кінцевій меті», зазначає вчена [295, с.7]. Ми підтримуємо таку думку, адже дослідницька діяльність включає аналіз, синтез, виявлення протиріч, постановку проблеми, визначення об'єкта і предмета дослідження, висунення гіпотези, формулювання завдань, моделювання, експериментування. Але й в управлінській діяльності ми використовуємо дослідницькі дії: визначаємо об'єкт і предмет дослідження, передбачаємо, застосовуємо наукові методи, будуємо моделі. В той же час у дослідницькій діяльності, як і в управлінні здійснюються контроль результатів, оцінювання, діагностика, робляться висновки, підводяться підсумки. «Кінцевою метою будь-якого педагогічного дослідження є визначення шляхів і умов підвищення ефективності та якості окремих ланок навчально-виховного процесу. Таку ж саму мету має й управлінська діяльність директора школи» [292, с.107].

Обґрунтовуючи єдність управлінської й дослідницької діяльності, Т. Шамова, підкреслює і їх особливості. «Особливістю управлінської діяльності, зазначає вчена, є те, що: вона завжди спрямована на перетворення об'єкта дослідження, переведення його в якісно новий стан. Однак результат управлінської діяльності об'єктивно не завжди має новизну, частіше він є новим суб'єктивно. Крім того, управлінська діяльність здійснюється в регламентованих умовах, а її кінцевий результат повинен бути завжди позитивним. Дослідницька ж діяльність може здійснюватись в умовах вільного пошуку і припускає можливість отримання негативного результату» [295, с.107]. Але чи потрібно розглядати управлінську діяльність з цих позицій? Вчена дає стверджувальну відповідь. «Це необхідно для того, щоб виявити внутрішні резерви, що приховані в дослідницькій спрямованості управлінської діяльності, тому що не завжди управління в школі здійснюється на належному рівні» [295].

Розгортання в нашій країні інноваційної, експериментальної діяльності обумовлюють необхідність звернення керівників навчальних закладів до новітніх досягнень науки та практики, до самостійного дослідницького пошуку та екстраполяції набутих знань у професійну діяльність, результатом такої роботи повинно стати суттєве підвищення якості освіти школярів. Тому важливе значення для нашого дослідження має й інноваційна діяльність. Вже декілька десятиліть термін «інновація» виступає одним з центральних у різноманітних контекстах: у техніко-технологічних і гуманітарних, соціально-економічних і філософських. Розвиток педагогічної інноватики в нашій країні пов'язаний з масовим суспільно-педагогічним рухом, який зумовлено протиріччям між наявною потребою в швидкому розвитку школи і невмінням педагогів його здійснювати [301]. У зв'язку з цим загострюється потреба в новому знанні, в осмисленні нових понять, таких як - інновація, інноваційний процес тощо. Поняття нововведення (інновація) визначається і як новизна, і як процес введення цієї новизни в практику, і як результат породження, формування і втілення нових ідей [302].

Разом з тим, зазначає М. Поташник, новизна у педагогіці передбачає насамперед наукові відкриття, виявлення непізнаних закономірностей навчання й виховання, дослідницьку, експериментальну розробку високоефективних методик, які дозволяють розв'язувати завдання як сучасної школи, так і школи майбутнього [325]. Підтверджує вищезазначену думку й відома українська вчена О. Савченко, яка визначає поняття «інновація» як: «процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувались по-іншому» [315]. Підтримує ці думки і Л. Даниленко, яка теж вважає, що «педагогічна (чи психолого-педагогічна) інновація характеризується дослідженнями в галузі дидактики, виховання, управління соціальними системами» [298, с.33]. Ми поділяємо ці точки зору і вважаємо, що саме дослідницька діяльність керівників закладів загальної середньої освіти, за умов їх відповідної підготовки, є головним джерелом виникнення нових педагогічних ідей, здатна забезпечити перевірку їх ефективності та корисності для педагогічної науки і практики.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що носіями педагогічних інновацій є творчі, енергійні наукові працівники, керівники та вчителі [300]. Тому важливим питанням для нашого дослідження є з'ясування ролі й місця наукової творчості керівників загальноосвітніх навчальних закладів в управлінській діяльності.

Російська вчена Є. Тонконога підкреслює, що основою творчого начала в управлінській діяльності є володіння керівником навчального закладу системою узагальнених управлінських умінь, які могли б, у нових умовах, перетворюватися в «часткові» уміння, модифікуючись у відповідності до управлінських ситуацій. В якості їх інтегративної теоретичної основи дослідниця бачить міждисциплінарне знання, а також знання про способи їх використання в практичній діяльності, а в якості джерела – систему багатоопераційних інтелектуальних дій [320, с.90]. Ми підтримуємо цю думку, адже важливою умовою ефективної управлінської діяльності є сформованість інтелектуальних умінь, які визначаються (А. Алексюк, Л. Дмитрієва, М. Ільїна, В. Паламарчук, І.

Лернер, М. Ярошевський) як узагальнені розумові дії порівняння, абстрагування, аналізу та синтезу. Здійснюючи дослідницьку діяльність керівник школи повинен володіти вміннями здійснювати аналітико-синтетичну роботу, класифікувати, порівнювати, узагальнювати, знаходити причинно-наслідкові зв'язки й закономірності, виділяти головне. Позиція вченої є також дуже актуальною у контексті ідеї неперервної освіти та освіти дорослих.

Обґрунтовуючи сутність і специфіку наукової творчості Н. Кузьміна визначає її дворівневу структуру, де виокремлюються педагогічний винахід і педагогічне дослідження. На думку вченої, педагогічні винаходи можуть виникати стихійно під час усвідомлення педагогом невідповідності між цілями і завданнями, які перед ним стоять, і способами, засобами, формами й методами навчально-виховної роботи, які він може використати. На відміну від педагогічного винаходу, педагогічне дослідження – це свідомий і цілеспрямований пошук удосконалення педагогічного процесу на основі використання наукового апарата, який дозволяє зробити його більш успішним [304, с.19].

Таким чином, у багатьох дослідженнях лунає думка про те, що праця керівника школи за характером є творчою, а за своєю сутністю дослідницькою і потребує глибокого вивчення, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду та визначення ефективних методів, прийомів, форм роботи як з дітьми, так і управлінні закладом освіти. Але специфіка педагогічної творчості полягає не лише в оволодінні передовим педагогічним досвідом чи творчому вивченні досвіду колег. Йдеться, насамперед, про новий етап зв'язку науки і педагогічної практики, який, на думку В. Безрукової, полягає в тому, щоб навчити педагогів і, відповідно, керівників закладів освіти, науковими методами розв'язувати актуальні шкільні проблеми [295].

Розглядаючи співвідношення понять «педагогічна творчість» і «педагогічна майстерність» визначення яких дається у ряді наукових праць, ми поділяємо думку І. Зязюна, який зазначає, що «справді, зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань,

високому рівні організованого навчально-виховного процесу, та сутність її в тих якостях особистості, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які й дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо» [300, с.29].

Управлінська майстерність керівника школи, на нашу думку, відображає його вміння бачити проблеми, причини і наслідки явищ і подій, які відбуваються чи можуть відбутися, а також вміння досліджувати та впливати на розвиток педагогічного колективу, конкретного вчителя та розробляти стратегію і тактику взаємодії з педагогами, учнями та їхніми батьками.

Система управління закладом загальної середньої освіти пов'язана з визначенням способів (методів) впливу на колектив, його ланки, на окремих співробітників і учнів. З поняттям методів управління тісно пов'язано поняття про технологію праці керівника. Мається на увазі система послідовних операцій та етапів в діяльності керівника, а також система розпоряджень, методів, прийомів і засобів її здійснення [302]. Складність управлінської діяльності полягає в тому, що керівник не може передбачити кожну з неповторних обставин, з якими він стикається повсякденно. У кожній новій, а іноді й непередбачуваній ситуації керівник повинен діяти самостійно, розв'язуючи кожного разу актуальні проблеми. Це вимагає розвитку особистісних якостей керівника, та його вмінь застосовувати не лише окремі дослідницькі методи, але й цілісні методики для вирішення найрізноманітніших шкільних проблем.

У зв'язку з цим Р. Вдовиченко акцентує увагу на такий важливій якості керівника школи як креативність, тобто здатність до творчого розв'язання завдань. Креативність, на її думку, визначає успішність інноваційної діяльності керівника. Саме у процесі розробки і впровадження новацій керівник виступає як новатор і творець. При цьому креативність керівника школи виявляється в його здатності бачити елементи новизни, творчості у діяльності інших людей, передусім підлеглих, в умінні розкрити їх особистісний потенціал [293]. Підтримуючи вище зазначену думку, творчість в управлінській діяльності ми

розглядаємо як діяльність керівника спрямовану на створення умов для творчого зростання і всебічного розвитку педагогів школи. Адже реалізація інноваційної діяльності, в тому числі й управлінської, зазначають Л. Даниленко та Н. Островецьова, передбачає участь у ній лише творчих людей, здатних створити й реалізувати нове, нестандартне, те, що раніше не існувало [298].

Дослідницька діяльність передбачає поетапне формування творчості, її структуризацію. Ця проблема знайшла своє певне відображення в дослідженнях В. Кан-Каліка, Н. Никандрова, Н. Посталюк, Л. Шеховцової, В. Шубинського та ін.. Одночасно, Н. Сердюкова у своєму дослідженні, вказує на взаємопроникнення й рухомість цілісної структури, яка знаходиться у прямій залежності від рівня дослідницько-творчого потенціалу педагога, його готовності до реалізації інновацій у навчально-виховному процесі. Саме дослідницько-творча діяльність педагога, наголошує вчена, забезпечує його самореалізацію, розкриття інтелектуального потенціалу, здатність здійснювати інноваційні процеси та впроваджувати новаторські ідеї у практику [311].

Ми підтримуємо думку тих вчених, які вважають, що: «Не може бути професіоналізму без творчості, не має творчості без дослідження, не може бути дослідження без освоєння його прийомів, методів, підходів» [318, с.180]. Наукове пізнання – це насамперед творчість, тобто виявлення чи створення нового, раніше не відомого. А оскільки пізнання завжди відбувається в тісній взаємодії з практикою, то саме конкретні потреби практики й зумовлюють потяг педагогів і керівників до дослідницької діяльності.

Особливістю управлінської праці й дослідницької діяльності є віддаленість результатів творчої взаємодії керівників, педагогів та учнів. Оскільки керівник і педагоги працюють на майбутнє, то результатом їхньої діяльності мають бути сформовані особистості вихованців. Разом з тим, для того, щоб визначити ефективність і доцільність методів навчання й виховання, часом потрібні роки. Скоротити цю дистанцію, внести корективи на етапі формувального процесу, етапі становлення особистості - одне з головних завдань керівника [320].

У процесі розвитку управління виникають нові реальності й потреби, ускладнюються умови самого управління, що зумовлює необхідність подальшого зростання дослідницької діяльності в даній сфері. Тому приймати рішення, спираючись на досвід, інтуїцію або формально засвоєні знання сьогодні неможливо. Необхідно здійснювати дослідження ситуацій, проблем, умов діяльності людей та на цій основі приймати обґрунтовані рішення серед великої кількості й різноманітності їх варіантів. Крім того, аналіз практичної діяльності керівників шкіл свідчить про те, що багато ситуацій і проблем виникають раптово, а часу на їх осмислення не має, разом з тим несвоєчасне їх вирішення може призвести до кризової ситуації. Звідси випливає необхідність досліджень для прогнозування можливих кризових ситуацій, непередбачених подій, а також для того, щоб оцінити ефективність заходів, які потрібно вжити з метою недопущення таких подій чи ситуацій [323].

На питання в якій сфері керівник школи може здійснювати дослідницьку діяльність, В. Безрукова відповідає - практично в будь-якій: управлінській, організаційній, моральній, дидактичній, методичній, технологічній, там де керівник виявив протиріччя, які з метою їх розв'язання, потребують здійснення наукових досліджень [295].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що дослідження сьогодні є однією з найважливіших функцій управління, підходом до управління, що забезпечує певну якість управлінських рішень та є головним засобом удосконалення самого управління. Тому й управління закладом загальної середньої освіти ми розглядаємо, як складну цілісну систему, яка включає сукупність взаємодіючих компонентів і створює нові важливі види професійної діяльності керівника, одним із яких є дослідницька діяльність.

Таким чином, обґрунтовуючи зміст, види і форми дослідницької діяльності керівника школи, ми виходимо з розуміння неперервності розвитку особистості, що передбачає постійне прагнення до творчості, саморозвитку та самовдосконалення. Освічена людина, з цих позицій – це людина, яка здатна

максимально реалізувати свій інтелектуальний, творчий, особистісний потенціал і моральні можливості.

Аналіз наукової літератури і практики доводить, що науково-дослідницька діяльність є однією з найбільш соціально-значущих і економічно доцільних сторін діяльності людини. Виконуючи цілий ряд надзвичайно важливих функцій, таких як: аналітична, моделююча, системоутворювальна, оптимізуюча, орієнтаційна, прогностична, інформаційна, інноваційна вона забезпечує перспективний розвиток економіки, суттєво збагачує культуру, привносить запас міцності в інтелектуальний потенціал суспільства, визначає соціальний прогрес.